

הסוגיא השלושים ושלוש – 'יין שלפני המזון' (מב ע"א-ע"ב)

< משנה >

ברך על היין שלפני המזון – פטר את היין שלאחר המזון, ברך על הפרפרת שלפני המזון – פטר את הפרפרת שלאחר המזון, ברך על הפת – פטר את הפרפרת, על הפרפרת – לא פטר את הפת; בית שמאי אומרים: אף לא מעשה קדרה. היו יושבין – כל אחד מברך לעצמו, הסבו – אחד מברך לכולן. בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו. אחר המזון – אחד מברך לכולם, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה.

< גמרא >

1. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא בשבתות וימים טובים, הואיל ואדם קובע סעודתו על היין, אבל בשאר ימות השנה – מברך על כל כוס וכוס.
2. אתמר נמי, אמר רבה בר מרי אמר רבי יהושע בן לוי: לא שנו אלא בשבתות וימים טובים, ובשעה שאדם יוצא מבית המרחץ, ובשעת הקזת דם, הואיל ואדם קובע סעודתו על היין, אבל בשאר ימות השנה – מברך על כל כוס וכוס.
3. רבה בר מרי איקלע לבי רבא בחול, חזייה דברייך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון, אמר ליה: יישר, וכן אמר רבי יהושע בן לוי.
4. רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי ביום טוב, חזייה דברייך אכל כסא וכסא. אמר ליה: לא סבר לה מר להא דרבי יהושע בן לוי? אמר ליה: נמלך אנא.
5. איבעיא להו: בא להם יין בתוך המזון, מהו שיפטור את היין שלאחר המזון? אם תימצי לומר ברך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון – משום דזה לשתות וזה לשתות, אבל הכא דזה לשתות וזה לשרות – לא; או דילמא לא שנא?
6. רב אמר: פוטר, ורב כהנא אמר: אינו פוטר. רב נחמן אמר: פוטר, ורב ששת אמר: אינו פוטר. רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב אמרי: אינו פוטר.
7. איתיביה רבא לרב נחמן: בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו, לאחר המזון – אחד מברך לכולם!
8. אמר ליה, הכי קאמר: אם לא בא להם יין בתוך המזון אלא לאחר המזון – אחד מברך לכולם.

א. אוקימתא להלכה שבמשנתנו, ברכות ו ה, ומעשים באמוראי בבל המדגימים אוקימתא זו

ב. שאלה הלכתית השנויה במחלוקת אמוראים, קושיא על אחת העמודות, ותירוצ

מסורת התלמוד

[2] לא שנו אלא... שאדם יוצא מבית המרחץ. ירושלמי ברכות ו ה, י ע"ג ("כהדין דשתי חמר בתר בילני").
 [3-4] רבה בר מרי איקלע לבי רבא בחול, חזייה דבריך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון... רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אבוי ביום טוב, חזייה דבריך אכל כסא וכסא... אמר ליה: נמלך אנא. השוו בבלי פסחים קג ע"א-ע"ב. [6] רב אמר פוטר. השוו בבלי פסחים קג ע"ב. רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב אמרי: אינו פוטר. ירושלמי שם ("אמר רב חסדא לא תנינן אלא... אבל אם ברך על היין שבתוך המזון לא פטר את היין שלאחר המזון"); השוו בבלי פסחים קג ע"ב. [7] בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו, לאחר המזון אחד מברך לכולם. משנה ברכות ו ו.

רש"י

ברך על היין כו' נוהגין היו להביא קודם אכילה כוס יין לשתות, כדתניא לקמן (מג ע"א) כיצד סדר הסבה כו', ומביאין לפניהם פרפראות להמשיך אכילה, כגון פרגיות ודגים, ואחר כך מביאין השלחן, ולאחר גמר סעודה יושבים ושותים ואוכלים, ומה הן אוכלים פרפראות, כגון כיסני דמעלו ללבא, ולחמניות, והוא יין ופרפרת שלאחר המזון, ושניהם קודם ברכת המזון. מעשה קדרה חלקא טרגיס וטיסני. היו יושבים בלא הסבת מטות, שמוטים על צדיהן שמאלית על המטה, ואוכלין ושותין בהסבה. כל אחד ואחד מברך לעצמו דאין קבע סעודה בלא הסבה. בא להם יין בתוך המזון כו' בגמרא (מג ע"א) מפרש טעמא. והוא אומר על המוגמר אותו שברך על היין הוא מברך על המוגמר, שהיו רגילים להביא לפניהם אחר אכילה אבקת רוכלין על האש במחתות לריח טוב ומברכים עליו בורא עצי בשמים. לאחר סעודה לאחר ברכת המזון, שאינו מצרכי סעודה אפילו הכי מי שברך על היין, שהתחיל בברכות אחרונות גומרן. גמרא. לא שנו דיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון. אלא בשבתות כו' דדעתו לישב אחר המזון ולשתות, וכי בריך ברישא אדעתא דהכי בריך. על כל כוס וכוס דהוה כנמלך ומתחיל בשתיה בכל חד וחד. יישר יפה עשית. וכן אמר רבי יהושע בן לוי לעשות. לא סבר לה מר כו' דביום טוב לאו נמלך הוא. נמלך אנא איני רגיל לקבוע סעודה על היין. בא להם יין בתוך המזון וקודם המזון לא בא להם. אם תמצוי לומר להביא ראיה ממשנתנו דקתני דיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון אינה ראיה, דהתם זה לשתות וזה לשתות, אבל שבתוך המזון לשרות אכילה שבמעיו הוא בא, ולא היו רגילין לשתות בתוך הסעודה אלא מעט, לשרות. לאחר המזון אחד מברך לכולן קא סלקא דעתא דהכי קאמר: דכשיביאו יין שני אחר המזון אחד מברך לכולן, והא תנא ליה דכל אחד ואחד יברך על שבתוך המזון לעצמו, וקא מצריך תו ברכה על שלאחר המזון.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

לפי משנתנו, ברכות ו ה, ברכה על היין שלפני המזון פוטרת את היין שלאחר המזון. אך רוב הסעודות אינן נפתחות ביין אלא בפת, וממילא היין הראשון הוא היין שבתוך המזון. בסוגיא שלנו שני דיונים, ושניהם עוסקים בארוחות של יום חול שבדרך כלל אינן נפתחות ביין: לפי הדיון הראשון, אם שותים יין לפני המזון בארוחה רגילה של יום חול שאין דרכה להיקבע על היין אין יין זה נחשב חלק מן הסעודה ואינו פוטר את היין שלאחר המזון מברכה [1-4]. בדיון השני נחלקו אמוראים בשאלת דין היין שבתוך המזון בארוחה רגילה של יום חול, אם גם הוא פוטר את היין שלאחר המזון – כמו היין שלפני המזון בשבתות וימים טובים – אם לאו [5-8].

בחלק הראשון של הסוגיא שלנו מגבילים את ההלכה שבמשנתנו לסעודות מיוחדות הנקבעות על היין, דהיינו סעודות הנפתחות בשתיית יין: סעודות שבת ויום טוב וארוחות שלאחר היציאה מן המרחץ או לאחר הקזת דם [1-2]. בארוחות אלו אין מברכים "בורא פרי הגפן" פעם נוספת אלא אם כן סבר שישתה כוס אחד בלבד של יין, ונמלך בדעתו [4]. בארוחה רגילה של יום חול, לעומת זאת, יין שלפני המזון אינו נתפס כחלק מן הסעודה, ולכן גם אם בירך על היין שלפני המזון עליו לחזור ולברך על היין שלאחר המזון [1-3]. ברם, מה המעמד של היין המוגש בתוך המזון בארוחה רגילה של יום חול [5]? בזה נחלקו האמוראים: רב כהנא, רב ששת, תלמידי רב ורבא סוברים שביום חול הברכה על כוס היין הראשון שבתוך הסעודה אינה פוטרת את היין שלאחר המזון; רבא מצביע על כך שבהמשך המשנה שנינו שעל היין שבתוך המזון כל אחד מברך לעצמו, ואילו ביין שלאחר המזון אחד מברך לכולם – משמע שיש לחזור ולברך על היין שלאחר המזון [6-7]. רב ורב נחמן סוברים שביום חול, אף על פי שהברכה על היין שלפני המזון נתפסת כברכה נפרדת שאין לה קשר לסעודה, הברכה על כוס היין הראשון שבתוך המזון פוטרת את שאר היין שבסעודה מברכה – כולל היין שלאחר המזון – כדין הברכה על היין שלפני המזון בשבת ויום טוב [6]. הם מפרשים שההלכה במשנה שלפיה אחד מברך לכולם ביין שלאחר המזון עוסקת בסעודה שבה לא הוגש יין כלל עד לאחר המזון [8].

נמצינו למדים שלפי מקצת האמוראים מברכים על היין פעם אחת בסעודה, בין בשבת בין בחול, וברכה זו פוטרת את שאר היין שבסעודה ולאחר הסעודה: בשבת ברכה זו היא על היין שלפני הסעודה, ובחול ברכה זו היא על היין הראשון ששותים בתוך הסעודה, ואם שתה יין לפני הסעודה אין הוא נחשב כחלק מן הסעודה. לפי אמוראים אחרים מברכים על היין פעם אחת בסעודת שבת ויום טוב וסעודות אחרות הנקבעות על היין, אבל ביום חול מברכים על כל כוס וכוס בנפרד, כולל היין שלאחר המזון.

היין שלאחר המזון: לפני ברכת המזון או לאחריה?

כל הראשונים פירשו שהיין שלאחר המזון במשנתנו ובסוגיא הוא יין ששותים לקינוח, לפני ברכת המזון. לדעת רש"י שתייה זו מלווה את המנה האחרונה:

ולאחר גמר סעודה יושבים ושותים ואוכלים, ומה הן אוכלים – פרפראות, כגון כיסני דמעלו ללבא, ולחמניות, והוא יין ופרפרת שלאחר המזון, ושניהם קודם ברכת המזון.¹

אך פירוש זה מוקשה, משני טעמים:

1. לפי פיסקא [5] בסוגיא שלנו יש להבחין בין יין הבא בתוך הסעודה, שבא "לשרות" את המאכל במעיו, לבין היין הבא לאחר הסעודה, שאין מטרתו אלא "לשתות", ולשיטת רש"י אף היין שלאחר הסעודה בא לשרות את מאכלי הקינוח במעיו.
2. לפי הגמרא להלן, מג ע"א (סוגיא לז, "יין שלאחר המזון", [1]),

שאלו את בן זומא: מפני מה אמרו בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו, לאחר המזון – אחד מברך לכולם? אמר להם: הואיל ואין בית הבליעה פנוי.

אך לשיטת רש"י כאן בית הבליעה אינו פנוי גם לאחר המזון, שהרי הוא שותה את היין שלאחר המזון יחד עם אכילת המנה האחרונה, וגם לאחר המזון היה רצוי שכל אחד יברך לעצמו.

מסיבות אלו ביקשו מקצת הראשונים להפריד בין היין שלאחר המזון לפרפרת שלאחר המזון. אך הם התקשו למצוא נסיבות שבהן שותים לאחר המזון ללא אכילה. רבנו חננאל פירש:

פירוש יין שלאחר המזון, היינו לאחר שהשלים סעודתו ונטל ידיו לברך ברכת המזון, אם בקש לשתות יין קודם ברכת המזון אינו צריך לברך בורא פרי הגפן.²

דברי רבנו חננאל מובססים על מעשה המובא בבבלי פסחים קג ע"א-ע"ב:

...דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, קאי עלייהו רב ייבא סבא. אמרו ליה: הב לן וניבריך. לסוף אמרו ליה: הב לן ונישתי. אמר להו, הכי אמר רב: כיון דאמריתו הב לן וניבריך – איתסרא לכו למישתי. מאי טעמא – דאסחיתו דעתייכו.

רבנו חננאל פירש "איתסרא לכו למשתי" ללא ברכה ראשונה,³ ומדובר במקרה שלא בירכו על היין שלפני המזון או ביום חול אף אם בירכו על היין שלפני המזון, כמבואר בסוגיא שלנו. אך דברי רבנו חננאל מוקשים ביותר: מדבריו משתמע שלא היו רגילים לשתות יין לאחר המזון במתכונת זו, ומשנתנו והסוגיא שלנו עוסקות אך ורק במי שנמלך בדעתו לאחר שהחליט לברך ברכת המזון, וביקש לשתות עוד קצת יין, כמו במעשה בערבי פסחים. אך אם כן הדבר, קשה להבין מדוע היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון. ניתן להסביר תופעה זו רק אם נניח שרגילים היו לשתות לפני המזון ולאחריו, ודעתו בשעת הברכה על היין שלפני המזון להוציא גם את היין שלאחר המזון.

כתב הרשב"א בשם הראב"ד:

פירוש לאחר המזון כגון שהפסיק בשיחה ולאחר זמן מרובה צמא לשתות מחמת שיחה, אבל לאחר אכילה מיד או לזמן מרובה עדיין לשרות המאכל הוא בא ויין שבתוך המזון פוטר.⁴

אך קשה להבין מדוע מכונה שתייה זו "יין שלאחר המזון". לשיטת הראב"ד היין הבא לאחר המזון מיד או לאחר זמן מרובה אינו "יין שלאחר המזון", משום שמטרתו לשרות את מאכלי הסעודה במעיו ודינו כיון הבא בתוך מזון. לעומת זאת, מה שמכונה במשנתנו "יין שלאחר המזון" בא לאו דווקא לאחר המזון, אלא יכול לבוא גם בתוך המזון לאחר שיחה מרובה. מדוע אם כן אין הוא מכונה "יין שלאחר השיחה" או כיוצא בזה?

אפשר לפרש שבימי התלמוד נהגו לאכול את המנה האחרונה לפני ששתו את יין הקינוח, וסיימו את הארוחה ביין דווקא, וללא אוכל. כך כנראה פירש הרי"ף:

פירוש היין ששותין לאחר הסעודה ועדיין לא ברכו ברכת המזון הוא הנקרא יין שלאחר המזון, אבל אם ברכו ברכת המזון יין שלאחר המזון צריך לברך עליו ואינו נפטר בברכה שבירך על היין שלפני המזון, לא שנא חול ולא שנא שבתות וימים טובים, כדגרסינן בערבי פסחים: אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודתא וקאי עילויהו רב אחא בריה דרב איקא. אמימר בריך על כל כסא וכסא, מר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא דברכתא, רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך. אמר רב אחא: אנא כמאן נעביד? אמימר אמר: אנא נמלך

2 רבנו חננאל ברכות מב ע"א, ד"ה מתני' בריך על היין.

3 ראו פירושו לפסחים קג ע"א, ד"ה רב ברונא, בסוף דבריו ("עקר דעתיה משתייה וצריך ברכה אחרת").

4 חידושי הרשב"א לברכות מב ע"ב, ד"ה איבעיא להו.

אנא, ומר זוטרא אמר: אנא דעבדי כתלמידי דרב, דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא הוה קאי עילוייהו רב ייבא סבא אמרי ליה הב לן ונברין ולבוסין אמרי ליה הב לן ונשתי. אמר להו: הכי אמר רב כיון דאמריתון הב לן ונברין איתסר לכו למשתי. וכן הלכתא.⁵

ברם נראה יותר כדעת יוסף תבורי⁶ שהביטוי "יין שלאחר המזון" שבמשנתנו מתפרש לפי פשוטו בכוס של ברכת המזון. תבורי מביא כמה ראיות לדבריו:

1. במשנה ברכות ח ח שנינו:

בא להם יין לאחר המזון ואין שם אלא אותו הכוס, בית שמאי אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על המזון. ובית הלל אומרים: מברך על המזון ואחר כך מברך על היין.

לפי הירושלמי, הן בית שמאי הן בית הלל הצריכו כוס לברכת המזון, ולא נחלקו אלא בסדר הברכות על הכוס, כמחלוקתם לגבי קידוש במשנה ברכות ח א. אם כן נשאלת השאלה, מדוע נחלקו בית שמאי ובית הלל דווקא כש"בא להם יין לאחר המזון ואין שם אלא אותו כוס"? הגר"א⁷ הסביר שאילו היו שותים לפני הסעודה, בתוך הסעודה או אף לאחר הסעודה אך לפני ברכת המזון, שתייה הנתפסת אף היא כשתייה "בתוך המזון", היה היין שלפני המזון או בתוך המזון פוטר את היין שלאחר המזון, ובין לפי בית שמאי בין לפי בית הלל היו מברכים על הכוס מבלי לברך "בורא פרי הגפן" לפני השתייה.

2. במשנה ברכות ח ה נחלקו בית שמאי ובית הלל בסדר הברכות כשמשלבים את ההבדלה עם ברכת המזון שלאחר סעודה שלישית: "בית שמאי אומרים: נר ומזון בשמים והבדלה, ובית הלל אומרים: נר ובשמים מזון והבדלה". ברכת היין אינה מוזכרת כאן לא לבית שמאי ולא לבית הלל, ותבורי מסביר שהן לבית שמאי הן לבית הלל לא היה צורך לברך "בורא פרי הגפן" במעמד זה, שכן היין שבתוך המזון פטר את היין שלאחר המזון, דהיינו הכוס של ברכת המזון, שבמקרה זה היא גם הכוס של ההבדלה. כיוצא בזה מצאנו בתוספתא ברכות ה ל תיאור של הבדלה במסגרת ברכת המזון של סעודה שלישית והבדלה למי שנכנס לביתו במוצאי שבת: במקרה הראשון אין ברכה על היין ובמקרה השני יש.⁸

3. לפי המסופר בבבלי חולין פז ע"א הציע רבי למין ארבעים זהובים אם יברך ברכת המזון, עשרה על כל ברכה. התוספות מסיקים מכך שהברכה על היין שלפני המזון פוטרת גם את היין שבכוס של ברכה, שאלמלא כן היה מציע רבי עשרה זהובים נוספים תמורת "בורא פרי הגפן".⁹

4. בבבלי פסחים קג ע"א נאמר:

רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא, חזייה דברין בורא פרי הגפן אכסא קמא, והדר בריך אכסא דברכתא, ואישתי. אמר ליה: למה לך כולי האי? הא בריך לן מר חדא זימנא! אמר ליה: כי הוינן בי ריש גלותא הכי עבדינן. אמר ליה: תינח בי ריש גלותא דהכי עביד – דספק מייתי לן ספק לא מייתי לן, הכא – הא מנח כסא קמן ודעתן עילויה. אמר ליה: אנא עבדי כתלמידי דרב. דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, קאי עלייהו רב ייבא סבא. אמרו ליה: הב לן וניברין. לסוף אמרו ליה: הב לן ונישתי. אמר להו, הכי אמר רב: כיון דאמריתו הב לן וניברין – איתסרא לכו למישתי. מאי טעמא – דאסחיתו דעתיכו.

5 רי"ף על אתר, דפי הרי"ף ל ע"א-ע"ב. הרי"ף פוסל את האפשרות שהיין שלאחר המזון הוא הכוס של ברכת המזון משום שהוא פוסק כמר זוטרא בפסחים קג ע"ב, אך לדעת רב אשי שם ניתן היה לפרש שמשנתנו והסוגיא שלנו עוסקות בכוס של ברכת המזון. אף למר זוטרא שם נראה שאין להוכיח אלא שלדעתו אין היין שבתוך המזון פוטר את הכוס של ברכה מברכת "בורא פרי הגפן", שהרי מן הסתם מיירי שם בחול ולא שתו יין לפני המזון.

6 י' תבורי, פסח דורות (לעיל, סוגיא כא הערה 2), עמ' 154-159.

7 שנות אליהו למשנה ברכות ח ח.

8 ראו המובאה של המקבילה לברייתא זו בבבלי פסחים קה ע"ב, להלן, במדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: קביעת סעודה על היין".

9 תוספות חולין פז ע"א, ד"ה או ארבעים זהובים.

ואף רב אשי בהמשך הדברים בבבלי שם לא בירך על כוס של ברכה, כפי שראינו. מכאן שהיו שסברו בימי רבא שאין לברך על כוס של ברכה, ורבא עשה כן משום שפסק כתלמידי רב שברכת המזון היא הפסק.

לראיות של תבורי נראה להוסיף עוד שתיים:

1. נראה מדברי המשנה שפשוט היה לתנא של משנתנו שיש יין לאחר המזון, אך לא תמיד היה יין לפני המזון או בתוך המזון:

ברך על היין שלפני המזון – פטר את היין שלאחר המזון... בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו. אחר המזון – אחד מברך לכולם, והוא אומר על המוגמר, ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה.

המשפטים המתמייחים ליין שלפני המזון ובתוך המזון, "ברך על היין שלפני המזון" ו"בא להם יין בתוך המזון", הם משפטי תנאי, ואילו המשפט "אחר המזון אחד מברך לכולם" הוא משפט חייווי המשיח לפי תומו שכל סעודה יש בה יין לאחר המזון. עניין זה מתפרש היטב רק אם נניח שהיין שלאחר המזון הוא כוס של ברכה, שנתפס כחובה בימי התנאים. פירוש זה יכול להסביר גם את הנחת היסוד של הגמרא ש"זה לשתות", בניגוד ליין שבתוך המזון הבא לשרות [5]. אין המדובר רק במנהג לאכול את המנה האחרונה לפני שתיית יין הקינוח, שלגביו אפשר היה לומר לשיטת הראב"ד שתפקיד היין הוא עדיין לשרות את מאכלי המנה האחרונה במעיו, אלא מדובר ביין שמבחינה הלכתית שותים אותו לאחר ברכת המזון, וממילא לא זו בלבד שאינו מלווה באכילה, אלא ישנו אף הפסק די ארוך בדיבור בין האכילה לבין השתייה. הוזה אומר: סעודה שנקבעה על היין פותחת ביין ומסתיימת בכוס של ברכה, ובמקרה זה מברכים פעם אחת ברכה ראשונה לפני המעטפת ופעם אחת על הגפן לאחר המעטפת.

2. תבורי הוכיח כאמור ממשנה ברכות ח ח, כפי שפירשה הגר"א אליבא דירושלמי, שהן לבית שמאי הן לבית הלל אין מברכים על כוס של ברכה אם שתו יין בסעודה. ברם, גם אם נפרש כמו הבבלי ברכות נב ע"ב שבית שמאי ובית הלל נחלקו בעצם ההלכה אם ברכת המזון טעונה כוס אם לאו, נראה פשוט ממשנה זו שהכוס של ברכת המזון לבית הלל היא היא יין הקינוח של בית שמאי, ולא נחלקו אלא אם יש צורך להניחו עד לאחר המזון כדי לברך ברכת המזון על הכוס אם לאו. אמנם משנה זו עוסקת דווקא ב"אין שם אלא אותו הכוס", ותאורתית ייתכן שאף לבית הלל שתו יין קינוח לפני ברכת המזון וכוס של ברכה לאחר ברכת המזון. אך הדעת נותנת ש"אין שם אלא אותו הכוס" לאו דווקא, ומחלוקת בית שמאי ובית הלל היא אם ברכת המזון נתקנה על הכוס אם לאו. לבית שמאי לכתחילה לא נתקנה ברכת המזון על הכוס, ולכן אין צורך לשתות את יין הקינוח לאחר ברכת המזון דווקא, ואפשר לשתות את כל היין לאחר המזון ולפני ברכת המזון. ברם לבית הלל, המקפידים לברך על הכוס דווקא, הנוהל הרגיל הוא לדחות את יין הקינוח עד לאחר ברכת המזון, כדי שהמברך יוכל לברך על הכוס וכולם יכולים לטעום אחר כך מכוס של ברכה ו/או לשתות מן הכוסות שבידיהם. המחלוקת מנוסחת אמנם דווקא "ואין שם אלא אותו הכוס", אך אין זה אלא משום שלבית שמאי אין התנגדות לברכה על הכוס, ולבית הלל אין התנגדות לשתית יין קינוח לאחר הסעודה, ולכן אינם מגיעים לידי מחלוקת של ממש אלא במקרה של צמצום. אך מחלוקת זו משקפת את הנוהל הרגיל: מי שבירך על הכוס שתה את יין הקינוח לאחר ברכת המזון, ומי שלא הקפיד על כך שתה את יין הקינוח בשעת הקינוח, עם מאכלים או בלעדיהם.

מכל הטעמים הללו נראה ש"יין שלאחר המזון" הוא יין קינוח ששותים אותו בפני עצמו, בנפרד מן המנה האחרונה. לפי משנה ברכות ח ח שותים יין זה לאחר ברכת המזון – לפחות לפי בית הלל – והוא המכונה "כוס של ברכה".

קביעת סעודה על היין

נחלקו הראשונים בפירוש הביטוי "קובע סעודתו על היין" [2-1]. יש מפרשים שהכוונה היא שעיקר השתייה בסעודה הוא יין, אף על פי שפשוט הוא שעיקר האכילה הוא פת, כמו בכל סעודה. לפירוש זה כל סעודה הנקבעת על מאכל ומשקה – כשהמאכל העיקרי בסעודה הוא פת, והפת פוטר את פרפראותיה, והמשקה העיקרי באותה סעודה הוא יין, והיין פוטר את המים ששותים מברכה – אומרים לגבי אותה סעודה שקבע סעודתו על הפת וגם שקבע סעודה על היין.¹⁰ אך דומה שהביטוי "קבע סעודה על..." אינו הולם את הפירוש הזה. ונראה כדעת רוב הראשונים¹¹ שהסעודה נקבעת על הפת או על היין: אם פותחים את הסעודה בבציעת הפת ומסיימים אותה בסילוק השולחן עם הפת אזי הסעודה נקבעת על הפת. לעומת זאת, אם שותים יין לפני בציעת הפת ושוב לאחר גמר הסעודה ולפני ברכת המזון, היין הוא עיקר הסעודה ולא הפת, והסעודה נקבעת על היין.

לכאורה משתמע מסוגיא ג, "יין" [14-16], לעיל לה ע"ב, שאף אחד מן הפירושים הללו אינו נכון, וקביעת סעודה על היין פירושה מבלי לאכול פת כלל. וזה לשון הסוגיא שם:

...חמרא אית ביה תרתי – סעיד ומשמח, נהמא – מסעד סעיד, שמוחי לא משמח. אי הכי נבריי עליה שלש ברכות! לא קבעי אינשי סעודתייהו עליה. אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרבא: אי קבע עליה סעודתייה מאי? אמר ליה: לכשיבא אליהו ויאמר אי הויא קביעותא, השתא מיהא בטלה דעתו אצל כל אדם.

בניגוד לנאמר בסוגיא שלנו, שאדם קובע סעודה על היין בשבתות ובימים טובים ובשעת הקזת דם וכשיוצא מן המרחץ [2-1], לפי הסוגיא ההיא אין קובעים סעודה על היין כלל. ולא זו בלבד, אלא אף רבא, שהבחין בסוגיא שלנו בין שבת לחול בכל הקשור לקביעת סעודה על היין [3], פסק בסוגיא ההיא שאי אפשר לקבוע סעודה על היין, משום שבטלה דעתו אצל כל אדם.

ברור שקביעת הסעודה על היין בסוגיא ההיא פירושה שהיין בלבד הוא כל הסעודה, ואין אוכלים פת כלל, שהרי אם שתה יין וגם אכל פת עליו לברך "שלוש ברכות" על הפת. לעומת זאת, לפי הסוגיא שלנו בין בשבת בין בחול ברור שאוכלים פת, וסעודה הנקבעת על היין יש בה גם פת. קשה להניח שאותו מונח משמש בשני מובנים שונים, ועל כל פנים, אין בסוגיא שלנו ניסיון להתמודד עם הנאמר בסוגיא ההיא, ואין בסוגיא ההיא ניסיון לעמת את הדברים הנאמרים שם עם דברי רבא וסתם התלמוד כאן. לכאורה, בעל הגמרא שלנו אינו מודע לנאמר בסוגיא ההיא בקשר לקביעת סעודה על היין, ובעל הסוגיא ההיא אינו מודע לנאמר בסוגיא שלנו, והם מספקים מידע סותר בקשר לעמדת רבא.

כפי שהצענו לעיל, בדיון בסוגיא ג, "יין",¹² קשיים אלו ייעלמו אם נניח שמיקומו המקורי של הדור שיח בין רב נחמן בר יצחק לרבא שם לא היה בסוגיא ההיא אלא בסוגיא שלנו, והיא נסבה לא על ברכת המזון אלא על הנושא הנידון בסוגיא שלנו: הצורך לברך על היין שלאחר המזון במסגרת סעודה רגילה ביום חול. אמוראי ארץ ישראל קבעו בראש הסוגיא שלנו שבסעודה רגילה ביום חול מברכים על היין שלאחר המזון גם אם בירך על היין שלפני המזון [2-1], משום שאין קובעים סעודה על היין ביום חול. על כך הקשה רב נחמן בר יצחק לרבא: מה הדין אם בכל זאת קבע סעודתו על היין ביום חול; כלומר, פתח את הסעודה בשתיית יין והתכוון לסיים את הסעודה ביין, וראה בו עיקר, כפי שנהוג בשבתות ובחגים? ורבא השיב לו: כשיבוא אליהו יגלה

10 כך משתמע מדברי בעל המאור על אתר, ד"ה והא דאמרינן בשאר ימות השנה (דפי הרי"ף ל ע"א), עיינו שם. וכן כתב רבי יוסף קארו בכסף משנה על הרמב"ם הלכות שבת ל ט ובבית יוסף או"ח סימן רצא ד"ה וכתב הרמב"ם, שקביעת סעודה על היין אין פירושה בהכרח שפוחת סעודתו ביין, אלא ששותה יין בסעודה.

11 ראו רש"י ברכות מב ע"ב, ד"ה אלא בשבתות; תוס' שם, ד"ה ורב ששת; תוס' רבנו יהודה שירליאון שם, ד"ה ובשעת הקזה; ריבב"ן וריטב"א שם, ד"ה לא שנו; פירוש המשניות לרמב"ם ברכות ו ה; וראו הפרשנות של רוב הראשונים לדברי הרמב"ם בהלכות שבת ל ט, המובאת בכסף משנה ובבית יוסף, שם, שלפיה קביעת סעודה שלישית על היין פירושה שפוחתים ביין ומקדשים "קדושה רבה".

12 הדין בסוגיא ג, "יין", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: ההקשר המקורי של הדורשיח בין רב נחמן בר יצחק ורבא ופתרון הקושי הכרונולוגי".

לנו אם קביעה זו נחשבת או לו, אך עד שיבוא אליהו בטלה דעתו אצל כל אדם. לפי זה אין בין קביעת סעודה על היין בדושיח בין רבא לרב נחמן בר יצחק בסוגיא ג ובין קביעת סעודה על היין בסוגיא שלנו, ודברי רבא בסוגיא ג אינם סותרים את המסופר כאן על עמדתו, אלא מהווים המשך וביסוס לעמדתו זו.

לפירושו זה, קביעת סעודה על היין או על הפת אין פירושה שאוכלים יין ללא פת או פת ללא יין, ואף אין להבחין בין קביעת האכילה בסעודה לקביעת השתייה בסעודה, כדעת מקצת הראשונים. סעודה שנקבעה על הפת היא סעודה הפותחת בבציעת הפת ומסתיימת בסילוק השולחן עם הפת, גם אם שותים בתוך הסעודה יין, ואילו סעודה שנקבעה על היין היא סעודה הפותחת ומסתיימת בשתיית יין לאחר המזון, גם אם לאחר שתיית היין שלפני המזון בוצעים את הפת ופותרים באכילת הפת את הפרפראות.

בכך פתרנו את הסתירה בין הנאמר בסוגיא ג לעיל לנאמר בסוגיא שלנו. אך עמדת האמוראים בחלק הראשון של הסוגיא שלנו, ודברי רבא לרב נחמן בר יצחק בסוגיא ג לעיל, שבמקורם היו לדברינו המשך הדין בסוגיא שלנו, אינם מובנים כל צורכם. מדוע האמוראים מבחינים בין שבת לחול לעניין זה? אם פתח וסיים את הסעודה ביין בארוחה של יום חול, וידע מראש שיעשה כן, הרי קבע סעודתו על היין! כיצד אם כן קובעים האמוראים שקביעת סעודה על היין תלויה בצורך אובייקטיבי לפתוח את הסעודה ביין? אדרבה: כשחייב לקדש על היין בתחילת הסעודה מסיבות הלכתיות או בריאותיות, ניתן היה לחשוב שאין בכך קביעה כל שהיא של סעודתו על היין, משום שהמקדש אינו מגלה בכך שבדעתו לפטור את היין שבהמשך מברכה. לעומת זאת, כשבחר על דעת עצמו לקבוע סעודתו על היין אף בנסיבות שאין אילוץ לכך, הרי גילה דעתו שהוא אישית רואה רצף בין היין שלפני המזון והיין שלאחר המזון. מדוע דווקא במקרה זה אין היין שלפני המזון פותר את היין שלאחר המזון? הלכה זו מוקשית במיוחד משום שהיא נוגדת את פשוטה של משנתנו שאינה מבחינה בעניין זה בין ארוחה רגילה ביום חול לסעודת שבת או ארוחה לאחר הקזת דם.

קושי זה מחריף לאור הפרשנות של תבורי, שאותה אימצנו לעיל, שהיין שלאחר המזון הוא הכוס של הברכה. אם אכן לפי משנתנו ברכת המזון טעונה כוס, הרי שכל ארוחה, בין בשבת בין בחול, מסתיימת בשתיית יין. נמצא שכל מי שפותח את סעודתו ביין יודע מראש שהוא גם יסיים את הסעודה ביין – ומה בין שבתות, ימים טובים, סעודה לאחר המרחץ וסעודה לאחר הקזת דם לבין שאר הארוחות לצורך העניין הזה? ברגע שפתח אדם את סעודתו ביין הוא קבע את סעודתו על היין, שכן כל סעודה מסתיימת בכוס של ברכה.

הפרשנות של תבורי מבוססת, כאמור, על כך שלפי פשוטה של משנה ברכות ח ח ברכת המזון טעונה כוס, לפחות אליבא דבית הלל שהלכה כמותם. כך מסיקים גם בבבלי פסחים מן הברייתא בעניין הבדלה המובאת בתוספתא ברכות ה ל שהזכרנו לעיל. בבבלי פסחים קה ע"ב מובאת ברייתא זו, ועליה דיון:

... תניא: הנכנס לביתו במוצאי שבת – מברך על היין, ועל המאור, ועל הבשמים, ואחר כך אומר הבדלה על הכוס. ואם אין לו אלא כוס אחד – מניחו עד לאחר המזון, ומשלשן כולן לאחריו... שמע מינה מיהא מתניתא תמני; שמע מינה: המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס, ושמע מינה: ברכה טעונה כוס, ושמע מינה: כוס של ברכה צריך שיעור. ושמע מינה: המברך צריך שיטעום, ושמע מינה: טעמו פגמו, ושמע מינה: טעם מבדיל ושמע מינה: אומר שתי קדושות על כוס אחד, ושמע מינה: בית שמאי היא ואלבא דרבי יהודה.

לפי סוגיא זו בבבלי "ברכה טעונה כוס". אך מכמה סוגיות בבבלי עולה שלא כולם סברו שברכת המזון טעונה כוס. במשנה פסחים י ז שנינו: "מזוג לו כוס שלישי, מברך על מזונו", ובבבלי שם קיז ע"ב נאמר:

אמר לו רב חנן לרבא: שמע מינה ברכת המזון טעונה כוס. אמר לו: ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות, כל חד וחד נעביד ביה מצוה.

הוזה אומר: השאלה אם ברכת המזון טעונה כוס אם לא נותרת פתוחה. כך עולה גם מן הסוגיא שהבאנו לעיל מבבלי פסחים קג ע"א:

רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא, חזייה דברייך בורא פרי הגפן אכסא קמא, והדר בריך אכסא דברכתא, ואישתי. אמר ליה: למה לך כולי האי? הא בריך לן מר חדא זימנא! אמר ליה: כי הוינן בי ריש גלותא הכי עבדינן. אמר ליה: תינח בי ריש גלותא דהכי עביד – דספק מייתי לן ספק לא מייתי לן, הכא – הא מנח כסא קמן ודעתן עילויה. אמר ליה: אנא עבדי כתלמידי דרב. דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, קאי עלייהו רב ייבא סבא. אמרו ליה: הב לן וניברייך. לסוף אמרו ליה: הב לן ונישתי. אמר להו, הכי אמר רב: כיון דאמריתו הב לן וניברייך – איתסרא לכו למישתי. מאי טעמא – דאסחיתו דעתייכו.

אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודה, וקאי עלייהו רב אחא בריה דרבא. אמימר בריך על כל כסא וכסא, ומר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא בתרא, רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך. אמר להו רב אחא בר רבא: אנן כמאן נעביד? אמימר אמר: נמלך אנא, מר זוטרא אמר: אנא דעבדי כתלמידי דרב. ורב אשי אמר: לית הילכתא כתלמידי דרב, דהא יום טוב שחל להיות אחר השבת, ואמר רב: יקנ"ה. ולא היא, התם – עקר דעתיה ממשתיא, הכא – לא עקר דעתיה ממשתיא.

רבי יעקב בר אבא ורבא ידעו שניהם שבבית ראש הגולה ספק מביאים כוס לברכת המזון ספק אין מביאים, ומכאן שבבבלי לא כולם נהגו לברך על הכוס.

מן הסוגיא ההיא עולה גם שרבי יעקב בר אבא קשר בין הצורך לברך "בורא פרי הגפן" על הכוס של הברכה לבין שאלת הוודאות שיביאו כוס של ברכה: אם ידע בשעה שבירך על היין שלפני המזון שיבוא גם יין לאחר המזון, הרי שהברכה ההיא פוטרת את היין שלאחר המזון. לעומת זאת, אם לא ידע בשעה שבירך על היין שלפני המזון שיבוא יין גם לאחר המזון, אזי הכוס של הברכה טעונה ברכת "בורא פרי הגפן" משל עצמה.

והנה, מעשה רבי יעקב בר אבא ורבא בבבלי פסחים קג ע"ב מתרחש בסעודה שלישית, שהרי מהמשך הדיון שם עולה שלאחר הסעודה הבדילו. שאר המעשים שם, המעשה בתלמידי רב והמעשה באמימר, מר זוטרא ורב אשי, התרחשו מן הסתם בימי חול, וה"כסא קמא" במעשים אלו הוא כנראה בתוך המזון, שהרי אין רגילים לפתוח סעודה שלישית או סעודה ביום חול ביין,¹³ ונחלקו התנאים במעשה זה במחלוקת שבחלק השני של הסוגיא שלנו. חלק מן האמוראים זהים פה ושם: תלמידי רב ורבא סבורים בסוגיא שלנו שהיין שבתוך המזון אינו פוטר את היין שלאחר המזון, ורבא סבור בסוגיא ההיא כתלמידי רב, שברכת המזון היא הפסק המחייב לברך שוב על הכוס של הברכה, ואף מר זוטרא סבור שם כתלמידי רב. אך אף אם נאמר שה"כסא קמא" במעשים הללו היה לפני המזון, הרי לפי הסוגיא שלנו יין שלפני המזון אינו פוטר את היין שלאחר המזון אלא אם כן מדובר בקידוש בשבתות וחגים או נסיבות מיוחדות אחרות.

אך מן הסוגיא שלנו עולה שבשבתות ובימים טובים, דהיינו בסעודות שבת ויום טוב שבהן מקדשים על היין, אף בבבלי נהגו לברך ברכת המזון על הכוס ולקבוע סעודה על היין, דהיינו לפתוח ולסיים את הסעודה ביין, ולכן אף בבבלי ברכת "בורא פרי הגפן" על יין הקידוש פטרה את היין שלאחר המזון – כוס של ברכה. ובנספח לסוגיא שלנו, המופיעה לפי הפרשנות שלנו כעת שלא במקומה, בסוגיא ג, "יין", לעיל לה ע"ב, מבדיר רבא לרב נחמן בר יצחק שבימי חול אין אדם רשאי לקבוע על דעת עצמו את סעודתו על היין:

אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרבא: אי קבע עלייה סעודתיה מאי? אמר ליה: לכשיבא אליהו ויאמר אי היא קביעותא, השתא מיהא בטלה דעתו אצל כל אדם.

13 לדעת הרמב"ם יש לקבוע גם את הסעודה השלישית של שבת על היין, אך אין דבריו נראים ואין נהגים כן, ואף בפירוש דעתו נחלקו נושאי הכלים. ראו לעיל, הערות 10-11.

כלומר, אף אם בבלי מן השורה מחליט מראש לפתוח את סעודתו ביין ויודע מראש שיברך ברכת המזון על הכוס – בטלה דעתו אצל שאר הבבליים שאין מברכים ברכת המזון על הכוס, ולכן הסעודה מסתיימת בברכת המזון, ודינו כמי שהסיח דעתו מסעודתו בשעת שתיית כוס של ברכה, ועליו לברך עליה ברכת "בורא פרי הגפן". דברי רבא לרב נחמן בר יצחק דומים לדבריו לרב יעקב בר אבא בבבלי פסחים קג ע"א-ע"ב: הוא מסביר שהוא סבור כתלמידי רב, וביום חול ובסעודה שלישית, אף אם פתח וסיים סעודתו ביין – בטלה דעתו אצל כל אדם, וברכת המזון מהווה היסח הדעת מברכת "בורא פרי הגפן" ועליו לחזור ולברך על כוס של ברכה.

המקבילה בירושלמי

לדברינו, יש להבחין בין ארץ ישראל לבבל בכל הקשור ליין שלאחר המזון. בארץ ישראל נהגו לברך ברכת המזון על הכוס בכל סעודה וסעודה, כפשוטן של המשניות, ויין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, היין שבכוס של ברכה. נראה שאף יין שבתוך המזון פטר את היין שלאחר המזון, שכן היה ברור להם שיביאו לפנייהם כוס של ברכה, וברכת המזון לא נתפסה כהפסק והיסח הדעת לעניין זה. רק בבבל, שבה היה היין נדיר ולא כולם בירכו ברכת המזון על הכוס ביום חול, הוגבלה ההלכה שבמשנתנו לשבתות ולימים טובים בלבד.

ברם, ישנם שני קשיים בהבחנה זו:

1. האוקימתא המעמידה את משנתנו בשבתות וימים טובים ובנסיבות מיוחדות מובאת בסוגיא בשם רבה בר בר חנה ורבי יוחנן, רבא בר מרי ורבי יהושע בן לוי – אמוראי ארץ ישראל דווקא!

2. ההבחנה בין שבתות וימים טובים לימי חול מובנת, ואף תואמת את הסוגיא בבבלי פסחים קג ע"א-ע"ב. אך כיצד ניתן להעמיד את משנתנו בסעודה שלאחר הקזת דם ולאחר היציאה מן המרחץ, כדברי רבי יהושע בן לוי בפסקא [2]? אף אם נאמר שנהגו ברגיל לשתות יין רב בנסיבות אלו, מדוע פוטר יין זה את היין שלאחר המזון מברכת "בורא פרי הגפן"? הרי לשיטתנו הפטור הזה תלוי במידה שניתן לצפות שיביאו לפניו כוס של ברכה, ולא בכמות היין המוגשת בארוחה!

דומה שהמקבילה בירושלמי ברכות יכולה לסייע בידינו בשחזור תולדות המסורות בסוגיא שלנו בבבלי ובפתרון הקשיים הללו. בירושלמי ברכות ו ה, י ע"ג, נאמר:

אמר רב חסדא: לא תנינן אלא בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, אבל אם בירך על היין שבתוך המזון לא פטר את היין שלאחר המזון.

תמן אמרין: אפילו בירך על היין שלפני המזון לא פטר את היין שלאחר המזון. והא תנינן: בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון? רב הונא ורבי יהושע בן לוי, חד אמר: ¹⁴ כהדין דשתי קונדיטון. וחרנה אמר: כהדין דשתי חמר בתר בילני.

החלק הראשון של הסוגיא בירושלמי מקביל לחלק השני של הסוגיא בבבלי, ונראה שהירושלמי מתבסס על הבבלי, ואף אם רב חסדא לא הוזכר בשמו בסוגיית הבבלי הדברים הנמסרים בפיו נמסרו בבבלי בין היתר בשם "רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי רב" [6], ניסוח שיכול לכלול גם את רב חסדא. החלק השני של הסוגיא בבבלי פותח אף הוא במובאה של מסורת בבלי, ומסורת בבלי זו פותחת בלשון "אפילו", כאילו היא מהווה תוספת והמשך לדברי רב חסדא: לא זו בלבד שאין היין שבתוך המזון פוטר את היין שלאחר המזון, אלא אפילו היין שלפני המזון אינו פוטר את היין שלאחר המזון. בצדק מעירים בירושלמי שהלכה בבליית זו סותרת את משנתנו, ורב הונא ורבי יהושע בן לוי מתרצים על דרך האוקימתא, תירוצים המזכירים את דברי רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי בתחילת הסוגיא שלנו בבבלי [1-2]. על פי רוב מפרשים את האוקימתות הללו על

פי האוקימתות המקבילות בבבלי; לפי האמוראים הללו, משנתנו עוסקת בקונדיטון או ביין ששותים לאחר המרחץ. אוקימתות אלו שבירושלמי מעלות כמה תהיות:

1. החלק השני של הסוגיא בירושלמי מוקשה מיניה וביה: עצם ההלכה השוללת את ההלכה שבמשנתנו מובאת בלשון "תמן אמרין", ומכאן שמדובר בהלכה של אמוראי בבל, המשך לדברי רב חסדא. אך לאחר שמקשים על הלכה זו ממשנתנו מביאים תירוץ של רבי יהושע בן לוי, מראשוני אמוראי ארץ ישראל. קשה להאמין שרבי יהושע בן לוי מתייחס לסתירה בין המשנה להלכה הבבלי המובאת בלשון "תמן אמרין", ודאי שאין לומר שהלכה בבליית זאת היא המשך ופיתוח של מימרא של רב חסדא.¹⁵

2. חוסר ההתייחסות לשבתות וימים טובים בירושלמי אומר דרשני: אלו הדוגמאות המובהקות לסעודה שנקבעה על היין, דוגמאות שאינן עניין של רשות אלא של חובה: חובה לפתוח את הסעודה ביין בשבתות ובימים טובים. כיצד נעלמו דוגמאות מובהקות אלו לסעודות הנקבעות על היין מעיניהם של רב הונא ורבי יהושע בן לוי בירושלמי?

3. אחת התשובות שנמסרו בשם האמוראים בירושלמי, "כהדין דשתי חמר בתר בילני", וזה לאחת האוקימתאות של רבה בר מרי בשם רבי יהושע בן לוי בבבלי, "בשעה שאדם יוצא מבית המרחץ"^{[2], 16} ונראה שנהגו לאחר היציאה מן המרחץ לשתות הרבה יין ולמעט באכילה. ברם מה פשר התשובה האחרת, "כהדין דשתי קונדיטון"? קונדיטון הוא יין שיש בו פרות ודבש; מה עניינו לענייננו? מתי שותים את הקונדיטון, לפני המזון או לאחריו? ומדוע יש בשתיית קונדיטון באחת ההודמנויות הללו או בשתייהן כדי להסביר את הפטור שבמשנה?

דומה שהקשיים שבירושלמי פותחים בפנינו צוהר לפתרון הקושיות שלנו על האוקימתא שבבבלי: ייחוס הפרשנות המצמצמת במשנתנו לאמוראי ארץ ישראל דווקא, מצד אחד, וההתייחסות ליין שלאחר הקזת דם ויציאה מן המרחץ, שלכאורה אינה קשורה לכוס של ברכת המזון, מצד שני. ראשית כול, נראה שעלינו לקבוע שהפרשנויות למשנתנו שבירושלמי, המיוחסות לרב הונא ורבי יהושע בן לוי, "כהדין דשתי קונדיטון" ו"כהדין דשתי חמר בתר בילני", לא נאמרו במקור כדי לתרץ את הסתירה בין המשנה להלכה הבבליית המקובלת, אלא לענות על קושיא אחרת בפרשנות המשנה. דומה שמדובר באותה שאלה פרשנית שהעלינו לעיל בקשר ליין שלאחר המזון. כאמור, לשיטת תבורי שאותה אימצנו, היין שלאחר המזון שבמשנתנו הוא הכוס של הברכה. ברם, ראינו גם שמקצת אמוראי בבל סבורים היו שברכת המזון מסיחה את הדעת מן הסעודה, ולכן יש לברך על הכוס של הברכה בכל מקרה. אמנם הבחנו לעיל, לדברי האמוראים הללו, בין שבת לחול לעניין זה, וזאת על פי סוגיית הבבלי, וצמצמנו את המקרים שבהם יש לברך על היין שלאחר המזון לימי חול, כשאין קובעים סעודה על היין ואין נוהגים לשתות יין כלל לפני המזון. ברם נראה שרב הונא הבבלי ורבי יהושע בן לוי הארץ-ישראלי סברו שגם בשבתות ובימים טובים יש לברך על כוס של ברכה משום היסח הדעת, אף על פי שפותרים את הסעודה על היין בימים אלו מדין תורה, וצפוי מראש גם שיברכו על הכוס. לדעת אמוראים אלו,

15 תבורי (לעיל, הערה 6), עמ' 160-163, יוצא מתוך הנחה שרבי יהושע בן לוי אכן מתייחס להלכה הבבליית, ואף מביא ראייה לכך מן הסוגיא שלנו, שם מיוחסת הלכה "בבליית" זו גם לרבי יוחנן [1]. ברם ממה נפשך, אם הלכה זו אכן רווחה בארץ ישראל, כעדות הבבלי, מדוע היא מיוחסת בירושלמי לחכמי בבל? ואם היא אכן נתפסה בירושלמי כהלכה בבליית, אזי אין ערך רב לעדות הבבלי שלפיה אף רבי יוחנן דגל בפרשנות זו. בכל מקרה, כפי שנראה להלן, מסתבר שדברי רבי יהושע בן לוי "כהדין..." נאמרו במקור כפירוש למשנתנו, ללא קשר לסתירה שבינה לבין ההלכה הבבליית.

16 פירוש זה מוכח פילולוגית (בלני = balne, מרחץ ביוונית), וכך פירשו המפרשים והלקסיקוגרפים. תבורי (לעיל, הערה 6), עמ' 160-161, מתייחס ברצינות לגירסא יחידאית, "חמרא בלני" (במקום "חמר בתר בילני") ופירוש יחידאי של בעל האור זרוע (חלק א, הלכות סעודה, סימן קסב) בירושלמי. לדעת האור זרוע "חמרא בלני" הוא יין מבושל, וקונדיטון ויין מבושל הם דווקא היינות שעליהם אין מברכים לאחר המזון, משום שברכתם "שהכל". ברם אין עדות לגירסא זו, אין בסיס לפרשנות זו, ואף אין סבירות רבה למבנה זה של סוגיא, שכן אוקימתא באה בכל מקום לצמצם את ההלכה התנאית כדי לקיים את ההלכה האמוראית, ולא להפך, מה גם שכאן אם נסב את דברי רבי יהושע בן לוי על המנהג הבבלי ניתקל בבעיה כרונולוגית (ראו בהערה הקודמת). אף תבורי דוחה בסופו של דבר את הפרשנות הזאת כפשוטה וכלשוונה, אך הוא מוכן לשקול וריאציה שאותה הציע הוא על פירוש האור זרוע; עיין שם. אך אין צורך בכל זה. נראה, אגב, שבעל האור זרוע סבר שאם בלני פירושו מרחץ, מקום שמחממים בו מים לריחצה, אזי "בלני" פירושו הרתחה, ו"חמר בלני" פירושו יין מבושל.

הסעודה היא יחידה אחת המשתרעת מן הקידוש או בציעת הפת עד לברכת המזון, אך לאחר ברכת המזון אין שותים יין ללא ברכה, ללא קשר לשאלת הציפיות שהיו לו מראש לברך על הכוס. לכן, ללא קשר למנהג בבלי זה או אחר, לא היו רבי יהושע בן לוי ורב הונא מוכנים לפרש את הביטוי "יין שלאחר המזון" במשנתנו במובן כוס של ברכה.¹⁷

אך אמוראים אלו גם לא יכלו לפרש את הביטוי "יין שלאחר המזון" במשנתנו במובן יין קינוח שאותו שותים לפני ברכת המזון, כפי שפירש הרי"ף דורות רבים לאחריהם, שכן בתקופת האמוראים לא נהגו בדרך כלל לשותות עם הקינוח או בין הקינוח לברכת המזון. בית הלל במשנה ברכות ח ח – ואף בית שמאי, לפי הפרשנות של הירושלמי – קבעו מפורשות שיש לשמור את השתייה הזאת עד לאחר ברכת המזון כדי לברך על הכוס. ואף על פי שהמשנה ההיא היא דווקא ב"אין שם אלא אותו כוס", לדברינו לעיל היא מצביעה על הנוהל הרגיל לגבי שתיית יין הקינוח, ששמרו אותו עד לאחר המזון כדי לברך על הכוס.

נראה ש"כהדין דשתי קונדיטון" ו"כהדין דשתי חמר בתר בילני" הם שני מקרים יוצאי דופן שבהם אכן נהגו לשתות יין קינוח לאחר המזון ולפני ברכת המזון. קונדיטון הוא יין מתובל ומהול בדבש,¹⁸ ונראה שהוא עצמו שימש קינוח, ונהגו לשתותו במקום מנה אחרונה. לאחר היציאה מן המרחץ נראה שנהגו לאכול ארוחה שרובה שתיית יין ומקצתה מאכלים מוצקים, ולכן לא משכו ידיהם מן היין לאורך כל הסעודה ושתו הן לפני בציעת הפת, הן עם הפת והן לאחר משיכת הידיים מן הפת, ורק לאחר מכן בירכו ברכת המזון. רב הונא ורבי יהושע בן לוי פירשו אפוא שניהם את "היין שלאחר המזון" שבמשנתנו לא כפי שפירשו שאר האמוראים, בכוס של ברכה, אלא ביין קינוח הנשתה בנסיבות מיוחדות אלו לפני ברכת המזון. ונראה שבבבלי הוסיפו גם את הסעודה שלאחר הקזת הדם לרשימה זו, משום שבבבלי דין הסעודה שלאחר הקזת דם היה כדין הסעודה שלאחר היציאה מן המרחץ. בשלושת המקרים הללו – כשהוגש קונדיטון במקום קינוח לאחר סילוק השולחן של המנה העיקרית, כשהוגש יין לאורך כל הארוחה וגם לפני ולאחריו לאחר היציאה מן המרחץ, וכיוצא בזה לאחר הקזת דם – שתו יין לאחר המזון כקינוח, בין אכילת הפת לבין ברכת המזון, וזאת ללא קשר לשאלה אם בירכו ברכת המזון על הכוס, כמנהג ארץ ישראל, אם לאו, כמנהג בבל בימות החול. רבי יהושע בן לוי ורב הונא, שסברו שמי שמברך ברכת המזון על הכוס צריך לברך "בורא פרי הגפן" בכל מקרה, משום שהסיח דעתו מברכות הנהנין, העמידו את משנתנו ביינות קינוח אלו דווקא.

כשמעו בארץ ישראל שתלמידי רב סברו שבהיעדר קידוש והבדלה יש לברך על כוס של ברכת המזון אף אם שתו יין בתוך הסעודה, ושאמוראים בבליים אחרים אמרו שאף אם בירך על היין שלפני המזון לא פטר את הכוס של ברכת המזון מברכת "בורא פרי הגפן", זיהו את עמדותיהם עם הפרשנות של רב הונא ורבי יהושע בן לוי שהייתה מוכרת להם מקדמת דנא: אמנם בבבלי קבעו שיש לברך על כוס של ברכת המזון "בורא פרי הגפן" בכל מקרה, אך אין זה אלא משום שהם פירשו – כרב הונא ורבי יהושע בן לוי – שהיין שלאחר המזון במשנתנו אינו הכוס של ברכת המזון אלא יין קינוח אחר ששותים לפני ברכת המזון – קונדיטון, או היין ששותים לפני הפת ולאחריה כשיוצאים מן המרחץ.

הירושלמי לא התייחס לשבתות ולימים טובים משום שעורכי הירושלמי לא שמעו ולא ידעו שאמוראי בבל מבחינים בין שבת לחול לעניין זה. הם סברו שאף יין הקידוש אינו פוטר לשיטת הבבליים את הכוס של ברכת המזון מברכה, שכן לשיטת הבבליים בכל מקרה ברכת המזון עצמה מהווה היסח הדעת מן הסעודה. ברם בבבלי עצמה הבחינו בין סעודות שבת ויום טוב,

17 נראה שיש זיקה בין עמדת רב הונא כפי שהיא מתוארת בירושלמי לבין עמדת "רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי רב" בסוגיא שלנו [6], ועמדת תלמידי רב בבבלי פסחים קג ע"א-ע"ב: תלמידי רב סברו שברכת המזון היא היסח הדעת מן הסעודה, ולכן יש לברך על כוס של ברכה גם אם בירכו על יין שבתוך המזון, ולרב הונא כאן – הוא הדין אם בירך על יין שלפני המזון. היין היחיד שלאחר המזון שניתן לפטרו בברכת "בורא פרי הגפן" שבירכו לפני הסעודה או בתוך הסעודה הוא יין קינוח שאותו שותים לפני המזון; ראו להלן בסמוך.

18 ראו ירושלמי תרומות ח ה, מה ע"ד; נדרים ד ד, לח ע"ד; ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק א, זרעים (לעיל, סוגיא ב הערה 3), עמ' 454; תוספתא כפשוטה, חלק ג, מועד, ניו יורק תשכ"ב, עמ' 283 והערה 8 שם וציונים שם. לפי ירושלמי נדרים שם קונדיטון הוא "כוס החור", כוס שהעבירו מפה לפה, משום שנהגו שכל אחד שותה ממנו מעט.

שבהן נהגו כולם לברך ברכת המזון על הכוס, ולכן היה צפוי מראש שהסעודה תכלול קידוש וכוס של ברכה ולכן הראשון פוטר את האחרון, לבין ימות החול שבהם לא היה ניתן לצפות מראש שיוגש יין לכוס של ברכה, ולכן לא פטר היין שלפני המזון או היין שבתוך המזון את הכוס של הברכה מברכת "בורא פרי הגפן". כפי שהבהיר רבא לרב נחמן בר יצחק, אף מי שקובע מראש שבדעתו לשתות ביום חול לפני הסעודה וגם לברך ברכת המזון על הכוס לא "קבע סעודתו על היין", שכן אין המנהג לעשות כן, ובטלה דעתו אצל כל אדם. גם הוא נחשב כמי שהסירה דעתו מכל הסעודה בשעת ברכת המזון, ועליו לחזור ולברך על כוס של ברכה.

המסורות שהובאו בירושלמי בשם רב הונא ורבי יהושע בן לוי נמסרו בבבל בשם רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי על ידי רבה בר בר חנה ורבה בר מרי, בהתאמה. אך מכיוון שבבבל לא הכירו את הקונדיטון הושמטה אוקימתא זו תוך כדי מסירה, והומרה בסעודה שלאחר הקזת דם. תוך כדי מסירת התוכן של הסוגיא הארץ-ישראלית בבבל נוספו גם שבתות וימים טובים לרשימת הימים שבהם משנתנו תקפה, שהרי בבבל ידעו שנהגו לברך על הכוס בשבתות ובימים טובים ושלא נהגו לברך "בורא פרי הגפן" לפני שתיית הכוס של הברכה בשבתות ובימים טובים.

בזה פתרנו את כל הקושיות שהעלינו, הן בקשר לבבלי הן בקשר לירושלמי. נפתח בשתי הקושיות שהקשינו על הבבלי:

1. בפיסקאות [2-1] בבבלי ייחסו את ההלכה ה"בבלי" לרבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי משום שהנחותי מסרו בשמותיהם את הפרשנות של רב הונא ורבי יהושע בן לוי למשנתנו שלפיה היין שלאחר המזון אינו הכוס של ברכת המזון, אלא יין קינוח. מסורות אלו שובשו בבבל, ולכן החלו לפרש שמדובר בכוס של ברכת המזון בשבתות ובימים טובים, וכן ביין הקינוח ששותים לאחר הקזת דם ולאחר היציאה מן המרחץ.

2. אף על פי שבמימרות שבפיסקאות [2-1] מוזכרות הקזת דם ויציאה מן המרחץ בחדא מחתא עם שבתות וימים טובים, לא הרי זה כהרי זה: הקזת דם ויציאה מן המרחץ הן דוגמאות ליין קינוח ששותים לפני ברכת המזון שאותו פוטר היין שלפני המזון מברכה ביום חול גם אליבא דרב הונא ורבי יהושע בן לוי בירושלמי, בעוד ששבתות וימים טובים הם ימים שבבבל נהגו כולם לברך בהם על הכוס, וממילא היה צפוי שיגישו כוס של ברכה, והיין שלפני המזון פוטר אף כוס של ברכה, בניגוד להלכה הארץ-ישראלית שלא הבחינה בין שבת לחול בעניין זה: לרבי יהושע בן לוי אין יין הקידוש פוטר כוס של ברכה מברכת "בורא פרי הגפן" בשבת וביום טוב, ולשאר אמוראי ארץ ישראל יין שלפני המזון פוטר כוס של ברכה מברכת "בורא פרי הגפן" גם בימות החול.

אף שלוש הקושיות שהקשינו על הירושלמי באות על פתרונן לאור דברינו:

1. רב הונא ורבי יהושע בן לוי לא התייחסו במקור לתמצית הסוגיא הבבליה המובאת לפני כן בירושלמי. דבריהם הם פרשנות עצמאית למשנה. בניגוד לרוב אמוראי ארץ ישראל, שמן הסתם פירשו את הביטוי "יין שלאחר המזון" במשנתנו כפשוטו, במובן כוס של ברכה, רב הונא ורבי יהושע בן לוי פירשו שמדובר ביין קינוח ששותים אותו לפני ברכת המזון, מר כדוגמתו ומר כדוגמתו.

2. שבתות וימים טובים אינם עניין לדברי רב הונא ורבי יהושע בן לוי, שכן לשיטתם ברכת המזון מהווה תמיד היסח הדעת מברכות הסעודה, ויש לברך "בורא פרי הגפן" על הכוס של הברכה גם כשבירכו "בורא פרי הגפן" לפני הסעודה או בתוך הסעודה, בין בשבת בין ביום טוב בין בחול.

3. קונדיטון אינו רק סוג של יין, הוא יין המשמש תחליף לקינוח, ולכן הוא מוגש, באופן יוצא דופן, בגמר הסעודה ולפני ברכת המזון. הוא מוזכר בסוגיא כדוגמה ליין שלאחר המזון שאינו כוס של ברכה.

המסורות הארץ-ישראליות והבבליות הפרו זו את זו הפריה הדדית, מבלי שעורכי הבבלי יכירו ויבינו עד הסוף את הנאמר בירושלמי, ומבלי שעורכי הירושלמי יכירו ויבינו עד הסוף את הנאמר

בבבלי. עורכי הבבלי הכירו את המסורת בעניין היין שלאחר המרחץ מן הירושלמי, אך לא הבינו שהוא נועד לשמש תחליף לפרשנות שלפיה היין שלאחר המזון הוא הכוס של ברכת המזון, ולכן הוסיפו למסורת זו גם את עניין השבתות והימים הטובים, שעניינו ברכה על הכוס דווקא. עורכי הירושלמי הכירו את ההלכה הבבליית שלפיה יש לברך על כוס של ברכה בכל מקרה משום היסח הדעת, אך לא ידעו שבבבל מבחינים בין שבת לחול לעניין זה.

עיוני פירוש

[4-1] אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא בשבתות וימים טובים... אבל בשאר ימות השנה – מברך על כל כוס וכוס. אתמר נמי, אמר רבה בר מרי אמר רבי יהושע בן לוי... אבל בשאר ימות השנה – מברך על כל כוס וכוס. רבה בר מרי איקלע לבי רבא בחול, חזייה דבריך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון... רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי ביום טוב, חזייה דבריך אכל כסא וכסא. אמר ליה: לא סבר לה מר להא דרבי יהושע בן לוי? אמר ליה: נמלך אנא.

כך הנוסח בדפוס וילנה, וכיוצא בו בכ"י מינכן. לפי גירסא זו האלטרנטיבה להלכה שבמשנה שלפיה אם בריך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון מנוסח בפיסקאות [1-2] בלשון "מברך על כל כוס וכוס", ובפיסקא [4] בארמית "ברוך אכל כסא וכסא". רק בפיסקא [3] מצאנו את הנוסח "ברוך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון", ההיפוך המדויק של הפטור המוזכר במשנתנו.

הלשון "מברך על כל כוס וכוס" או "ברוך אכל כסא וכסא" הוא בעייתי במקצת, שכן משתמע ממנו שביום חול היין שלפני המזון אינו פוטר אף את היין שבתוך המזון. ברם נראה שעניין זה תלוי במחלוקת שבחלק השני של הסוגיא: לדעת האמוראים שאינם מבחינים בין יין שהוא "לשתות" ויין שהוא "לשרות", יין שבתוך המזון פוטר יין שלאחר המזון, ואם כן הדבר, יין שלפני המזון צריך לפטור יין שבתוך המזון. ולא זו בלבד, אלא שלדעת בעלי התוספות יין שלפני המזון פוטר יין שבתוך המזון גם לדעת האמוראים המבחינים בין "לשתות" ו"לשרות", שכן יין שנועד להשריה חשוב פחות מיינ שנועד לשתיה, ולכן יין שבתוך המזון אינו פוטר יין שלאחר המזון, ובכל זאת יין שלפני המזון פוטר יין שלאחר המזון.¹⁹

בין כך ובין כך, אין מקום לקביעה הגורפת שביום חול "מברך על כל כוס וכוס". לכן נראה שהגירסא המקורית הייתה כגירסת כ"י אוקספורד (וכיוצא בה בכ"י פריז):

1. אמ' רבה בר בר חנה א'ר יוחנ' לא שאנו אלא שבתות וימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין אבל בשאר ימות השנה בריך על היין שלפני המזון לא פטר את היין שלאחר המזון.
2. איתמ' נמי אמ' רבה בר מרי א'ר יהושע בן לוי לא שנו אלא שבתות וימים טובים ובשעה שאדם יוצא מבית המרחץ ובשעת הקזת הדם שאדם קובע סעודתו על היין אבל בשאר ימות השנה בריך על היין שלפני המזון לא פטר את היין שלאחר המזון.
3. רבה בר מרי מר איקלע לבי רבא בחול חזייה [ד]בר[י]ך על היין שלפני המזון ועל היין שלאחר המזון א'ל יישר וכן א'ר יהושע בן לוי.
4. רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי ביום טוב חזייה דבריך על כל כוס וכוס א'ל לא סבר לה מר להא דר' יהושע בן לוי א'ל אנא נמלך אנא.

רק בפיסקא [4] גורסים כתבי היד הללו "דברייך על כל כוס וכוס", שכן מדובר ביום טוב, ומן העובדה שאביי בירך שוב על היין שבתוך המזון הבין רב יצחק בר יוסף שאינו סובר כרבי יהושע בן לוי. אך בפיסקאות [1-3] מצאנו ניסוח ארוך יותר המתיחס דווקא ליין שלפני המזון וליין שלאחר המזון, מבלי לנקוט עמדה באשר ל"כל כוס וכוס", כולל יין שבתוך המזון.²⁰

דומה שהגרסן האחראי לגירסת כ"י מינכן והדפוס ביקש לקצר, ולכן נקט בלשון המעשה באביי [4] "על כל כוס וכוס" גם בפיסקאות [1-3]. הוא לא דייק, שכן בפיסקאות [1-3] הכוונה היא דווקא לברכה על היין שלאחר המזון, ולא על הכוסות שבתוך המזון.

[5-6] איבעיא להו: בא להם יין בתוך המזון, מהו שיפטור את היין שלאחר המזון? אם תימצי לומר בריך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון – משום דזה לשתות וזה לשתות, אבל הכא דזה לשתות וזה לשרות – לא; או דילמא לא שנא? רב אמר: פוטר, ורב כהנא אמר: אינו פוטר. רב נחמן אמר: פוטר, ורב ששת אמר: אינו פוטר. רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב אמרי: אינו פוטר.

איזו עמדה כאן משקפת את פשוטה של משנתנו? אפשר שהמשנה נקטה בדוגמה של "לפני המזון" משום שהיא דיברה בהווה, ובימיה נהגו לשתות לפני המזון ולאחריו, אבל הוא הדין לברכה על היין שבתוך המזון שפוטר את היין שלאחר המזון. כך פירש הגר"א במשנה ברכות ח ה, שלא נחלקו בית שמאי ובית הלל אלא בבא להם יין לאחר המזון בעניין כוס של ברכה, אבל אם היה להם יין על השולחן בין מלפני הסעודה בין מ"תוך הסעודה", אינם מברכים כלל על כוס של ברכת המזון. לפי זה עלינו להניח שבארץ ישראל היה פשוט להם שמברכים על היין פעם אחת בכל סעודה. הברכה על הכוס הראשונה של יין בסעודה, בין אם שותים אותו לפני הסעודה ובין אם שותים אותו בתוך הסעודה, פוטרת את כל היין שבסעודה, כולל היין שלאחר המזון. במקבילה בירושלמי ברכות ו ה, י ע"ג, מצאנו רק את העמדה "אינו פוטר" והיא מיוחסת, כפי שראינו, לאמורא הבבלי רב חסדא. עלינו להניח שהיא הובאה בירושלמי משום שהיא הייתה חידוש בארץ ישראל, שם סברו בפשטות שאף היין שבתוך המזון פוטר את שאר היין שבסעודה.

אך אם כן הדבר, קשה להבין מדוע המשנה מבחינה בין פת ליין: יין שבתוך המזון פוטר יין שלאחר המזון, ולפירושו אף יין שלאחר ברכת המזון, בעוד שהפת שעליה בוצעים בתחילת הסעודה אינה פוטרת פת הבאה בכיסנין או דברים הבאים לאחר הסעודה. אפשר, אם כן, ש"ברך על היין שלפני המזון" במשנתנו הוא בדווקא, וכיוון שקבע סעודתו על היין ותכנן מראש לפתוח ולסיים את הסעודה ביין, ברכה אחת פוטרת את כל היין שבסעודה, מה שאין כן ביין שבתוך הסעודה, שדינו כפת, ואינו פוטר את הדברים הבאים לאחר הסעודה שאינם מחמת הסעודה. לפי זה, הירושלמי הביא את עמדת רב חסדא משום שהיה פשוט לו שהלכה כמותו: בניגוד ליין שעליו קובעים סעודה בתחילתה, היין שבתוך הסעודה הוא צורך הסעודה שבא "לשרות" את הפת, וכמו הפת אין הוא פוטר דברים הבאים לאחר הסעודה שאינם מחמת הסעודה.

20 כיוצא בזה בכ"י פירנצה, אלא ששם במקום הנוסח הארוך המבוסס על לשון המשנה "בירך על היין שלפני המזון לא פטר את היין שלאחר המזון" מצאנו "מברך וחוזר ומברך", וגם שם הכוונה שהוא חוזר ומברך לאחר המזון דווקא.

[7-8] איתביה רבא לרב נחמן: בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו, לאחר המזון – אחד מברך לכולם! אמר ליה, הכי קאמר: אם לא בא להם יין בתוך המזון אלא לאחר המזון – אחד מברך לכולם.

הראשונים סבורים שתירוצו של רב נחמן הוא בדוחק, ולא ירדתי לסוף דעתם בעניין זה. ייתכן מאוד ש"בא להם יין בתוך המזון" ו"לאחר המזון" הן שתי אלטרנטיבות, כמו הבבא הקודמת במשנה ההיא, משנה ו בפירקין:

היו יושבין לאכול, כל אחד ואחד מברך לעצמו.
הסיבו, אחד מברך לכולן.

ואף כאן:

בא להם יין בתוך המזון, כל אחד ואחד מברך לעצמו.
לאחר המזון, אחד מברך לכולם...

ואף ממשנה ברכות ח ח שהבאנו לעיל, "בא להם יין לאחר המזון ואין שם אלא אותו כוס", משתמע קצת שבא להם יין לראשונה לאחר המזון, וכפי שפירש הגר"א.²¹ בעניין זה, אפוא, אכן נראה שדחייתו של רב נחמן היא דחייה של ממש, ואף על פי כן אפשר שלפי פשוטה של משנתנו יין שלפני המזון הוא בדווקא, ויין שבתוך המזון אינו פוטר יין שלאחר המזון, כשם שהפת שבוצעים עליה אינה פוטר את הדברים הבאים לאחר הסעודה.²²

21 ראו לעיל, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: היין שלאחר המזון: לפני ברכת המזון או לאחריה?".
22 ראו לעיל, עיוני הפירוש לפיסקאות [5-6]. מכל מקום, למסקנת הסוגיא הקודמת שכל המתרחש לפני מים אחרונים דינו כבתוך הסעודה, נראה פשוט שאף יין המוגש לפני מים אחרונים דינו כבין בתוך הסעודה, ואם בירך כבר על יין בתוך הסעודה אינו צריך לברך בנפרד על כל כוס וכוס. היין היחיד שלאחר המזון ממש בימינו הוא הכוס של הברכה, ולגבי הכריעו הפוסקים שברכת המזון מהווה היסח הדעת בכל מקרה – הכרעה מתבקשת לאור העובדה שבימינו אין נוהגים תמיד לברך ברכת המזון על הכוס אף בשבת ויום טוב – והעמידו את הסוגיא שלנו ביין קינוח דווקא (ראו לעיל, הערות 1-5).